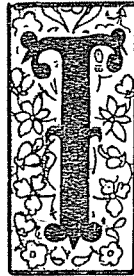

Yüksek İslam Enstitülerinde İlmî Çalışmalar

● Mehmed ŞEKER

ANADOLU FÜTUHATI'NDA İSLÂMLAŞTIRMA VE TÜRKLEŞTİRME

arihinin hedefi, tarihin derinliklerinde kalmış hakikatleri ortaya çıkarmak ve yeni nesillere aktarmaktır. Herhangi bir cemiyetin muayyen bir zaman ve mekân içindeki gelişiminin sebeplerini izah etmek, onu içtimai hayatının türlü türlü tezahürleri ile realiteye en yakın ve doğru bir şekilde canlandırmak ve aktarmaktır.

Bu sebeble biz de, Türk milletinin müslüman oluşundan sonraki hizmetlerini ve bilhassa Anadolu'nun İSLÂMLAŞMASI ve TÜRKLEŞMESİNDEKİ rollerini ele alacağız. Bunu daha iyi anlayabilmek için de, Müslüman-Türklerin Anadolu'ya gelişlerinin, fütuhatlarının ve yerleşmelerinin kısaca tetkikini lüzumlu gördük.

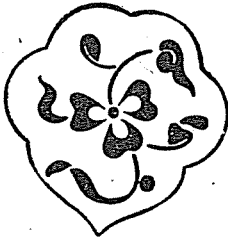
Her şeyden önce, millî ruhu, İslâmiyetle tamamiyle intibak etmiş olan Türk ırkının büyük küteller halinde ihtidasının yani müslüman olmalarının bilhassa dokuzuncu ve onuncu asırlarda olduğunu kabul etmek gerekmektedir. (1) Şüphesiz ki yeni bir din veya medeniye-

tin kabulü, o cemiyet içerisinde inanış, düşünüş ve yaşayış gibi türlü bakımlardan husule getirdiği değişiklik ve buhranlar dolayısıyla bir kavmin tarihinde en mühim hadise vasfını dâima muhafaza eder. (2) İşte, Türk milletinin tarihinde de ihtidâ olayı (İslâmlaşma) ile meydana gelen değişiklik kendini bariz bir şekilde gösterir.

Orta Asya'da bir takım içtimai, iktisadi ve siyasi sebeplerden dolayı «garba doğru akımı'nın başlamış olduğunu biliyoruz. Türkistan Türkleri kâfileler ve boylar halinde göç ediyorlardı. Bu göçler aralıksız devam ederken, göçen her boy kendisi için yerleşecek müsait bir yer buluncaya kadar garba doğru akıyordu. Nitekim bu zamanda Anadolu'da bir çok akınlar yapıldı. Bu münasebetle Anadolu fütuhatını anlayabilmek için de önce Selçuklular ve onlardan önceki devirlerde yapılan askerî ve siyasi faaliyet ve olayları gözden geçirmek daha uygun olur.

1 — DANİŞMEND, İsmail Hami; Türkler ve Müslümanlık, 47

2 — TURAN, Osman; Türkler ve İslâmiyet, 457

I — ANADOLU'NUN ASKERİ VE SİYASİ FETHİ:

a) SELÇUKLULARDAN ÖNCE YAPILAN AKINLAR

Müslümanlıktan önce Türk kavimlerinden olan Saka'lar ve Hun'lar zaman zaman Anadolu'ya ayak basmışlardır. İslâm İmparatorluğu devrinde de yani halifelerin zamanında İslâm orduları ile beraber müslüman olan Türk boyları Toros ve Fırat'ın doğusunda kalan bölgelerin fethine iştirak etmişlerdir. Emeviler ve halefleri olan Abbasi-lerle beraber —750'den itibaren— Anadolu'yu da Marmaraya, Ege'ye, Karadenize kadar açmak istediler. Her yıl yapılan kışlık ve yazlık gazâlar, akın mahiyetinden ileri geçemedi. İstanbul muhasaraları da bir netice vermedi. Anadolu, çoğunluğu bakımından Bizans'ta kaldı. (3)

Hattâ Abbasi-lerin hilâfeti zamanında gazalara daha da önem verildi. «Suğut» denilen ve İslamlar'ın elinde bulunan Anadolu parçalarına Horasan ordusundan ve Mâverâ-ünnehir'den getirilen İranlı, bilhassa Türk birlikleri yollandı. «Halife Mahdî Fergâne; Esbicab, Balh, Harizm, Herat ve Semerkand halkından yani İranlılar ve Suğutlarla Türklerden pek çok ahaliyi Anadolu'ya gönderdi. Bilhassa Türklerin secâati ve askerlik kabiliyeti malum olduğu için, bu birliklerin ardı arkası kesilmediği gibi, esasen Halife'nin «hassa» ordusu da Türklerden ibaretti. Bu suretle Türk birlikleri, Tarsus, Misis, Anzarba, Adana, Maraş, Hades, (Göynük), Malatya, Âmid (Diyarbakır), Meyyâfârikin (Silvan), Ahlat, Malazgirt, Kaalikâlâ (Erzurum) gibi sınır şehirlerinde yerleştikleri gibi, aynı zamanda Harûn-Resîd ve oğulları zamanında ve bilhassa 9. asrın ilk yarısında bu bölgelerde Müslüman - Türk nüfusu oldukça kabarık bir hale gelmişti. Bunların başlarında bulunan Afşin, İtakh, Mengücur, Ferganeli Ömer, Semerkandlı Hâris, Boğa, Vasiyf gibi Türk kumandanları, Bizans'a karşı gazâları ile büyük şöret yaptılar.

Hatta dokuzuncu asrın sonlarına doğru Halifelik bütün birliklerini terhis ederek, yerine ekseriyeti Türklerden, bir kısmı da İranlılardan olmak üzere İslâm İmparator-

luğunun ordusunu yeniden teşkil ettirdi. Ve bu ordu Anadolu içlerine akarak, yeni yeni fetihler yapıyorlardı. (4)

Busrul-Afşini, Kayıoğlu Ahmed, Hakan, Münis, Burduoğlu Rüstem, Ebû-Sabiti't-Türki, Toganoğlu Ahmed gibi Türk emirler, Sivas, Amasya, Niksar, Kayseri, Kolonya (Şebinkarahisar), Zamantı, Konya, Ereğli, Ermenek, Yalvaç, Bergama, Sarğ, Ankara, Ulukışla, Çankırı, Eskişehir gibi Anadolu'nun birçok şehrini geçici olarak işgal edip yağmaladılar.

Fakat bu hal uzun sürmedi. Nitekim 924'ten sonra Bizanslılar karşı taarruza geçtiler. 928'de Erzurum ve çevresini, 934'te de suğur vilâyetlerinden birinin merkezi olan Malatya'yı müslümanlardan geri aldılar.

X. asırda Bizanslılar oldukça kuvvetli idiler. Bu devirde Hamedâ-nilerden Seyfüddeve, Bizanslılara karşı başarılar elde etti ise de, toprak kazanması mümkün olmadı. 948'de Bizanslılar, Maraş'da Müslümanlar'dan aldılar. Bu arada birçok müslüman şehirlerinin Bizanslılar tarafından geri alınması ve Tarsus'ta üslenen Müslüman donanmasının yakılmasıyla Bizanslılar üstünlüklerini devam ettirdiler. Nitekim Bizanslılar'ın bu üstünlükleri, Selçuklular'ın yakın doğuya inmesine kadar devam etmiştir.

Bu arada Bizanslılar Girit, Kıbrıs, ve Gaziantep'i de işgal ettiler. Zamanın büyük İslâm şehirlerinden sayılan Haleb'e kadar girip, orayı da yağmaladılar. 1030 yılına kadar, Adana, Tarsus, Diyarbakır, Antakya gibi büyük şehirleri de işgal eden Bizanslılar Van gölüne kadar dayanmış-öldüler. Bu bölgedeki Erciş, Malazgirt ve Urfa'da Bizanslılar'ın eline geçti. (5)

XI. asrın başında ise Anadolu'da müslümanların elinde ancak Güneydoğu Anadolu bölgesinin bir kısmı kalmıştı.

b) SELÇUKLULAR DEVRİNİN ASKERİ VE SİYASİ FÜTÜHATI

A) Sultan Tuğrul Bey Devrinde:

Selçuklu İmparatorluğunun Anadolu'ya gelişinin Sultan Tuğrul Bey zamanında başladığını biliyoruz.

Azerbeycan'ın fethine memur

edilen Hasan ile Sultan Tuğrul Bey'in kardeşi Çağrı Bey ve Davud'un oğlu Yakûti Azerbeycan'dan bir Bizans ülkesi olan Vaspurakan (Van havzası) na geçerek akınlar yapmışlardır. Hasan, Tuğrul Bey'in amcası Musa Yabgu'nun oğlu olan bir prensdir. Fakat, bu akınlardan birinde Prens Hasan ve arkadaşları bir pusuya düşürülerek şehid edilmişlerdir (1048).

Bundan sonra Sultan Tuğrul Bey, Prens Hasan'ın intikamını almak üzere, Azerbeycan valiliğine tayin ettiği kardeşi İbrahim Yınalı Anadolu seferine memur etti. Bu sırada Erran bölgesinde fetihlerde bulunan Kutalmış'da onunla birlikte Rum gazasına vazifelendirdi. İbrahim Yınal büyük bir ordu ile (Bizans kaynaklarına göre 100.000) Anadolu'ya girdi (1049). (6) Bu ordu, Bizans'ın 33.000 kişiyi bulan ordusuyla Pasin ovasında yaptığı savaşta kati bir netice aldı. Bizans ordusu her ne kadar önceden bastırıldı ise de, sonradan dağıldı. Ve Selçuklu İmparatorluğunun, Bizans İmparatorluğu ile Anadolu'ya doğru akınlarında yaptığı ilk ciddi savaş böylece, Müslüman-Türk kuvvetlerinin zaferiyle neticelenmiştir (18 Eylül - 1049 - Cumartesi). Anadolu'nun Fethi, Diy. İş. Bşk. İğrı Dergisi ayrı basımı, sayfa: 93-94

1054'te de; Tebriz ve Gence gibi büyük şehirleriyle bütün Azerbeycan, Selçuklu hakimiyetine girmiştir. Böylece Selçuklu sınırı Kafkas dağlarına ve Doğu Anadolu'ya dayanmıştı. Tuğrul Bey'in bizzat idare ettiği bu akınlarda, Selçuklu ordusu Malazgirt kalesi önüne kadar geldi. Fakat, kaleyi düşüremedi. Bu arada Sultan, Van gölü sahillerini de iyice taradı. Buradan Bağdad'a indi. Yanına Kutalmış Beyi almıştı. Daha sonra Kutalmış Bey'i tekrar Anadolu'ya gönderdi. Bu sıralarda Çağrı Bey'in oğullarından —Alp Arslan'ın kardeşi— Yakûti Bey de kuvvetli bir ordu ile Anadolu sınırına

3 — ÖZTUNA, Yılmaz; Başlangıcından Zamanımıza kadar Türkiye Tarihi, III, 54.

4 — Bk. YINANÇ, Mükrimin Hâil; T.T. Selçuklular Devri —Anadolu'nun Fethi, İST. 1944, I, 19-20.

5 — ÖZTUNA Yılmaz; Aynı Eser, Sayfa: 55 - 56

6 — KÖYMEN, Mehmed Altay;

gönderilmişti. 1057'de Yaküti Bey, Anadolu içerlerine kadar mühim bir akın yaparak üzerine gönderilen Bizans ordularını bozguna uğrattı. Hatta, Prens Nikeferos Briyennos büyük bir ordu ile Kayseri'ye gelmişse de, Türklerin karşısında bozularak geriye dönmüştür.

Türk tarihi bakımından bu akınların önemi, gelecekteki fetihlere zemin hazırlamış olmaktan ibarettir. Çünkü bu akınlar, mukavemeti ve Bizans'ın mukavemet ruhu nu yıkmıştır.

B) Sultan Alp Arslan Devrinde:

Alp Arslan'ın imparatorluğa geçmesinden sonra da Anadolu akınlarını yine kardeşi Yaküti Bey idare etti. 1058'de Yaküti Bey, Ani kalesini (Kars çevresinde önemli bir şehirdi) muhasara ettiyse de alamadı. Daha sonra Pasinler'e, Van gölünün kuzey ve batı bölgelerine bir çok akınlar yaptı.

Türk orduları, Fırat ve Murat ırmakları vâdisinde, batıya doğru ilerliyorlardı. Bu iki akarsuyun birleştiği yerlere kadar yaklaşmaya da muvaffak oldular. Bu arada Erzincan ve Kemah şehirlerini de aldılar. Sonra Çoruh vâdisi, yani Kuzeydoğu Anadolu'nun uc bölgesini tardılar. Nihayet Kelkit vâdisine girildi. Şebinkarahisar alındı. Bu yılda Türk kumandanlarından Dinar Bey'in şehit edilmesine rağmen fetihler devam etti. Malatya'da alındı. Bu şekilde Türkler 39 tülüne kadar gelmişlerdi.

1064 yılında Sultan Alp-Arslan,

Anadolu sınırına geldi. Verdiği talimat üzerine kardeşi Melik Yaküti, başta Van şehri olmak üzere, Van gölü çevresindeki kalelerin çoğunu fethetti. 1065'te ise Sultan, Orta-doğuda iken orduları, tekrar Urfa'yı kuşattılar, Antalya ve Halep yakınlarına kadar geldiler. Bu gazalara babasından ayrılarak, Alp-Arslan'ın hizmetine giren Karahanlı Hakanı Tamgaç Han'ın oğlu da katıldı. (7)

1071 yılında Malazgirtteki büyük randevuya kadar Anadolu'ya bir çok akınlar yapıldı. Türk akıncıları zaman zaman Bizans'ın karşı koymasından yılmadılar. Çok zaman Anadolu'nun içerlerine kadar akın ettiler, ya yağmaladılar veya işgâl ettiler. Bizans İmparatoru Roman Diyojen bunlara son vermek istiyordu. Onun için kuvvetli bir ordu hazırladı. Ve Anadolu'ya indi. Sultan Alp-Arslan Bizans imparatorunu kaşlamak üzere Doğu Anadolu'ya yöneldi. Bu iki ordu 26 Ağustos 1071 Cuma sabahı Malazgirt yakınlarında karşılaştı. Cuma namazından sonra da savaş başladı. Akşama doğru da İmparator başta olmak üzere bütün Bizans ordusu teslim oldu. (8)

Alp-Arslan'ın bu büyük zaferi İslâm âleminde heyecanlı bir sevinç yarattı. Hattâ Halife dahi Sultan'a bir tebrikname göndererek bu zaferin büyüklüğünü ifade etti. Çünkü Malazgirt zaferi ile Anadolu'nun kapıları kat'i olarak Türklere ve İslâm âlemine açılmış oluyordu. Aynı zamanda bu zaferin, «bütün dünya

tarihinde de bir dönüm noktası» olduğunu da tarihi kaynaklar kaydetmektedirler.

Sultan Alp-Arslan'ın vefatından sonra yerine geçen oğlu Melik-Şah zamanında da Anadolu'nun fethine devam edildi. Kutalmışoğlu Süleyman-Şah, başkumandan olarak Türk Ordusunun başında Anadolu içerlerine girmiş ve akıncı müfrezelelerini Artuk, Tutuk, Danişmend, Sal-tuk Beyler gibi hanedan müessisi büyük kumandanların idaresine vererek, bu büyük ve pek zengin ve mühim ülkenin fethini inanılmayacak bir yıldırım hızıyla, bir kaç sene içinde tamamlamıştır. (9)

Böylece, «Anadolu Fatihi» ünvanını alan Süleyman Şah, 1077 yılına kadar Anadolu'nun fethini tamamladı denilebilir. Bu yılda Sultan Melik-Şah, Süleyman-Şah'ı bu büyük muvaffakiyetinden dolayı «Anadolu Hükümdarı» ilan etti. Halife de bunu tasvip eden menşurunu Süleyman-Şah'a göndererek, ona «Sultan-Gazî» diye hitap etti. Böylece Bizans'ın Anadolu'daki hakimiyeti batıya doğru püskürtülmüş oldu. Ve «Anadolu Selçuklu Devleti» kuruldu. Süleyman - Şah, merkezini de İznik şehrine aldı.

7 — KÖYMEN, M. Altay; Aynı eser, 106-119

8 — YİNANÇ, M. Halil; Aynı eser, 69-80

9 — ÖZTUNA, Yılmaz; Aynı Eser, II, 69.

GARBE DÖNÜŞ

*Mâzide kalan.. şfendilik, insanlık,
Bedhahlığa karşı haklı bir düşmanlık!
Döndük diyoruz Garbe bugün, öyle, fakat,
Hayfâ ki cilâya, sathadır hayranlık!*

Dr. Cahî ÖNEY